

Agata Balińska

Szkola Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

FUNKCJA TURYSTYCZNA TERENÓW WIEJSKICH WSCHODNIEJ POLSKI – POMIAR I INSTRUMENTY WSPARCIA

THE MEASUREMENT AND SUPPORT INSTRUMENTS OF RURAL TOURISM EASTERN POLAND

Słowa kluczowe: wschodnia Polska, funkcja turystyczna, wskaźniki funkcji turystycznej, programy wsparcia

Key words: eastern Poland, tourism function, tourism function indicators, programs, support

Abstrakt. Zaprezentowano stan rozwoju funkcji turystycznej w trzech województwach wschodniej Polski (podlaskim, lubelskim, podkarpackim). Przedstawiono podstawowe dane dotyczące potencjału i zagospodarowania turystycznego oraz wartości głównych wskaźników funkcji turystycznej. Opracowano dodatkowe wskaźniki funkcji agroturystycznej, których wartości również zostały zaprezentowane. Rozwój funkcji turystycznej stymulowany jest w ramach licznych programów krajowych i międzynarodowych.

Wstęp

Analizie terenów przygranicznych więcej miejsca poświęca się w naukach społecznych niż ekonomicznych. Być może wynika to ze specyfiki tych terenów, które z racji burzliwej historii i procesów społecznych są ciekawym polem badawczym dla socjologii i antropologii. Nie dyskryminuje to jednak tego obszaru jako pola analiz ekonomicznych. Na rozwój obszarów przygranicznych wpływ mają przede wszystkim: położenie geograficzne, charakter granicy państwowej, różnice w stanie zagospodarowania i funkcjonowania gospodarki regionów sąsiadujących przez granicę oraz warunki psychospołeczne i kulturowe [Więckowski 2010]. Tereny przygraniczne, szczególnie wschodniej Polski nazywane są obszarami problemowymi [Kłodziński, Dzuna 2003, Rosner 1999] i peryferyjnymi [Grosse 2007]. O takim sklasyfikowaniu decyduje nie tylko położenie wzdłuż granicy kraju, ale przede wszystkim [Grosse 2007]:

- oddalenie od centrów gospodarczych i trudna dostępność komunikacyjna,
- niska gęstość zaludnienia,
- niski (poniżej 75%) poziom rozwoju gospodarczego mierzony wielkością PKP *per capita* według parytetu siły nabywczej,
- słaby rozwój gospodarczy, czyli dominacja produkcji rolniczej i leśnej, oparcie produkcji na pracochłonnych zajęciach wymagających taniej siły roboczej,
- niski poziom rozwoju infrastruktury oraz niski poziom innowacyjności i przedsiębiorczości,
- odrębność kulturowa, religijna i polityczna, która ma wpływ na poziom kapitału ludzkiego (głównie poziom wykształcenia), społecznego (pozioma zaufania i integracja działań), przedsiębiorczość i innowacyjność mieszkańców.

Rozwój terenów przygranicznych dzięki intensyfikacji funkcji turystycznej wpisuje się w koncepcję rozwoju endogenicznego. Bazuje ona przede wszystkim na wykorzystaniu czynników wewnętrznych, co powinno skutkować swoistym uniezależnieniem się od pomocy socjalnej i polityki centralnej państwa. Samodzielnie wypracowany kierunek rozwoju powinien być trwały i długookresowy. *Koncepcja rozwoju endogenicznego odrzuca jednolitą i linearną wizję rozwoju regionalnego. Regionaliści odnoszący się do tego nurtu teoretycznego uznają, że każdy region ma wyjątkowy zestaw własnych cech, tworzących specyficzny potencjał rozwojowy* [Grosse 2007]. W koncepcji tej nie odrzuca się jednak potrzeby wykorzystywania wsparcia z zewnątrz.

Analizę różnych koncepcji rozwoju obszarów peryferyjnych prezentuje Grosse [2007]. Opisuje przykłady: 1) rozwoju zależnego (południowe Włochy), 2) gospodarki stymulowanej przez napływ zewnętrznego kapitału (Irlandia), 3) budowy nowoczesnej gospodarki na peryferiach (Finlandia), 4) wykorzystania walorów obszarów wiejskich (Portugalia, region Algarve). Ostatnia z wymienionych koncepcji polega na *unowocześnieniu dotychczasowego, tradycyjnego potencjału (...) obszarów, zamiast tworzeniu podstaw całkiem nowej trajektorii rozwoju. Podstawowa ścieżka rozwoju polega (...) na tym, aby lepiej wykorzystać*

zasoby naturalne i dotychczas rozwijane branże (np. rolniczą, turystyczną), a także wprowadzać nowe metody zarządzania i technologie do dotychczasowych działań rozwojowych [Grosse 2007]. Obok wyspecjalizowanych działów rolnictwa branżą przyczyniającą się do rozwoju regionów peryferyjnych jest turystyka, dzięki której słabości obszaru można zmienić w jego atuty [Wyszowska 2005].

Celem artykułu było określenie rozwoju funkcji turystycznej na terenie województw wschodniej Polski, ze szczególnym uwzględnieniem funkcji turystycznej obszarów wiejskich. Cele szczegółowe opracowania to: 1) ukazanie obszaru wschodniego pogranicza jako destynacji turystycznej; 2) określenie stanu rozwoju funkcji turystycznej na badanym obszarze z wykorzystaniem istniejących oraz własnych wskaźników; 3) przedstawienie instrumentów wsparcia rozwoju funkcji turystycznej na badanym terenie. Jako obszar badań przyjęto województwa leżące w bezpośrednim sąsiedztwie granicy wschodniej Polski (podlaskie, lubelskie i podkarpackie).

Material i metodyka badań

Dla zobrazowania funkcji turystycznej używa się wskaźników, które uwzględniają dane pochodzące z obiektów zakwaterowania zbiorowego. Na potrzeby artykułu zmodyfikowano cztery najważniejsze wskaźniki, tj. wskaźnik Schneidera, wskaźnik Baretje'a i Deferta, wskaźnik Charvata oraz gęstość bazy noclegowej (*Gb*) [Turystyka w województwie... 2006]. Wyniki pomiaru według oryginalnej metodologii oraz modyfikacje tych wskaźników określone jako WFA (wskaźniki funkcji agroturystycznej) oraz *GbA* (gęstość bazy agroturystycznej) zamieszczono w tabeli 1. Wartości podanych wskaźników obliczono w sposób następujący:

$$\text{Wskaźnik Schneidera} = \frac{\text{liczba korzystających z noclegów w obiektach zakwaterowania zbiorowego}}{\text{liczba stałych mieszkańców}} \cdot 100$$

$$\text{Wskaźnik Baretje'a i Deferta} = \frac{\text{liczba miejsc noclegowych w obiektach zakwaterowania zbiorowego}}{\text{liczba stałych mieszkańców}} \cdot 100$$

$$\text{Wskaźnik Charvata} = \frac{\text{liczba udzielonych noclegów w obiektach zakwaterowania zbiorowego}}{\text{liczba stałych mieszkańców}} \cdot 100$$

$$\text{WFA1} = \frac{\text{liczba korzystających z noclegów w gospodarstwach agroturystycznych}}{\text{liczba stałych mieszkańców wsi}} \cdot 100$$

$$\text{WFA2} = \frac{\text{liczba miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych}}{\text{liczba stałych mieszkańców wsi}} \cdot 100$$

$$\text{WFA3} = \frac{\text{liczba udzielonych noclegów w gospodarstwach agroturystycznych}}{\text{liczba stałych mieszkańców}} \cdot 100$$

$$\text{Gb} = \frac{\text{liczba miejsc noclegowych}}{1 \text{ km}^2} \cdot 100$$

$$\text{GbA} = \frac{\text{liczba miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych}}{1 \text{ km}^2 \text{ obszarów wiejskich}} \cdot 100$$

Najniższą wartość większość podanych wskaźników uzyskała w województwie lubelskim. Dla porównania, wartość wskaźnika Schneidera dla województwa małopolskiego, w którym turystyka jest ważną gałęzią gospodarki, jest ponaddwukrotnie wyższa i wynosi 86,8, wskaźnika Baretje'a i Deferta – 2,1, a

Tabela 1. Wartości wskaźników funkcji turystycznej i agroturystycznej na terenie województw wschodniej Polski w roku 2010

Table 1. Values of the tourism and agrotourism function in in voivodships of eastern Poland in 2010

Województwo/ Voivodship	Wskaźniki funkcji turystycznej/ Tourism function indicators			Wskaźniki funkcji agroturystycznej/Indicators of agrotourism functions			Gb	GbA
	Schneidera/ Schneider	Baretje'a i Deferta/ Baretje – Defert	Charvata/ Charvat	WFA1	WFA2	WFA3		
Podlaskie	38,4	0,96	76,0	0,9	0,08	3,4	0,56	0,019
Lubelskie	30,9	0,94	74,9	0,1	0,01	0,3	0,81	0,005
Podkarpackie	33,1	1,07	97,9	0,4	0,03	1,5	1,30	0,023

Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Charvata aż 240. Różnica w wysokości pozostałych wskaźników pomiędzy województwem małopolskim a województwami wschodniej Polski nie jest już tak widoczna, czasem niekorzystna dla województwa małopolskiego ($WFA1=0,2$, $WFA2=0,02$, $WFA3=0,5$, $Gb=0,22$, $GbA=0,001$). Należy pamiętać, iż z uwagi na brak pełnych danych dotyczących gospodarstw agroturystycznych dane wyjściowe są szacunkowe, tak więc wysokość obliczonych wskaźników jest szacunkowa.

Obszary przygraniczna jako destynacja turystyczna

Sąsiedztwo granicy ma istotny wpływ na gospodarkę regionu przygranicznego, również na kierunek i zakres rozwoju gospodarki turystycznej. Zależność pomiędzy granicą polityczną a turystyką została opisana przez Timothy, który potraktował granice jako [Więckowski 2010]:

- bariery (realne lub psychologiczne) rozwoju turystyki – granica może prowadzić do braku ciągłości przestrzeni turystycznej, co przejawia się trudnościami transportowymi, nierównomiernym zagospodarowaniem turystycznym; jest też związana z sytuacją ekonomiczną w poszczególnych krajach oraz charakterem stosunków politycznych pomiędzy nimi. Przekroczenie granicy może wiązać się z obawą o własne bezpieczeństwo. Takie postrzeganie granicy występuje w przypadku zewnętrznych granic Unii Europejskiej, w tym na większości polskiej granicy wschodniej;
- destynację turystyczną – atrakcyjność związana jest z peryferyjnym położeniem, „innością” terenu po drugiej stronie granicy; niewątpliwie swoistą atrakcją są słupy graniczne i strażnice, ale penetracja turystyczna pasa przygranicznego na granicach zamkniętych jest utrudniona;
- element modyfikujący przestrzeń turystyczną – bardziej widoczne na granicach zamkniętych, gdzie obowiązuje rygor przekraczania granic na przejściach granicznych, procedura odprawy celnej; nawet w przypadku granic otwartych przestrzeń jest niespójna, z uwagi na zróżnicowaną jakość i nieciągłość dróg i szlaków turystycznych, zróżnicowane godziny pracy.

W zależności od preferowanych form turystyki wschodnia granica Polski może przybierać każdą z wymienionych powyżej form. Obszar ten może być polem rozwoju różnych rodzajów turystyki, z których najbardziej widoczne są:

- turystyka aktywna – bogactwo walorów przyrodniczych pozwala na realizację różnych form rekreacji, np. jeździectwo, kajakarstwo, jazda na rowerze;
- ekoturystyka – występowanie rzadkich gatunków zwierząt i siedlisk roślin jest atrakcją dla miłośników przyrody; szczególnie widoczną grupą są uprawiający „bird watching” w dolinie Biebrzy i Bugu;
- turystyka zdrowotna – obiekty sanatoryjno-uzdrowiskowe ale również placówki medyczne mogą być atrakcyjne dla mieszkańców terenów przygranicznych; na zachodnim pograniczu Polski popularnością wśród Niemców cieszą się polskie gabinety stomatologiczne, z kolei wśród Polek spodziewających się dziecka – niemieckie szpitale położnicze; na wschodnim pograniczu z uwagi na charakter granicy ale przede wszystkim rozwój infrastruktury, taka forma turystyki jest mniej rozwinięta, a miejscowości uzdrowiskowe tego obszaru, jak Horyniec Zdrój i Supraśl są bardziej popularne wśród turystów krajowych niż mieszkańców krajów ościennych;
- turystyka kulturowa – tereny wschodniego pogranicza to mozaika kultur, widoczna w architekturze, zdobnictwie, zwyczajach, obrzędach, języku, potrawach; atrakcyjność wielu ofert budowana jest w oparciu o dziedzictwo kulturowe;
- turystyka tranzytowa – obszary przygraniczne są nie tylko celami podróży, ale przede wszystkim terenami tranzytowymi; zwykle w pobliżu granicy turyści decydują się na odpoczynek i nocleg; od decyzji turysty zależy po której stronie granicy będzie to miało miejsce; poziom jakości usług noclegowych oraz większe poczucie bezpieczeństwa sprawia, że turyści (szczególnie z Europy Zachodniej) decydują się zwykle na nocleg po polskiej stronie;
- turystyka pielgrzymkowa – obszar przygraniczny z mozaiką religii i mnogością obiektów sakralnych są miejscem rozwoju turystyki religijno-pielgrzymkowej; na terenie badanych województw znajdują się liczne miejsca kultu dla katolików obrządku rzymskokatolickiego, grekokatolickiego, prawosławnego, wyznawców judaizmu i islamu;
- turystyka sentymentalna – związana z powrotem do „korzeni”, do miejsca urodzenia; liczne migracje podyktowane pobudkami politycznymi czy ekonomicznymi odbywające się w różnych okresach historycznych skutkują przyjazdami sentymentalnymi migrantów lub ich potomków;
- turystyka zakupowa – tereny przygraniczne są bardzo częstym miejscem realizacji wyjazdów zakupowych po produkty, które we własnym kraju są trudno dostępne lub droższe; w przypadku granic otwartych (między krajami UE i strefy Schengen) turystyka zakupowa ma postać jawną, a na potrzeby tej grupy turystów powstaje infrastruktura usługowa, w przypadku granic zamkniętych, poza klasyczną turystyką zakupową obserwujemy rozwój tzw. „turystyki handlowej”, która związana jest również z przemysłem (klasyfikowanie tego typu wyjazdów do turystycznych może stanowić temat

odrębnego opracowania). Przygraniczne położenie traktowane jest jako zasób, który wykorzystywany jest głównie do przemytu papierosów i alkoholu przez mieszkańców pogranicza, którzy codziennie wielokrotnie przekraczają granicę przenosząc niewielkie ilości towaru [Jałowicki, Kaprański 2011]; z turystyki zakupowej niektórzy autorzy wyodrębniają turystykę paliwową [Banfi i in. 2003], która jest bardzo widoczna również na pograniczu wschodnim.

Istotnym kierunkiem rozwoju turystyki na tym obszarze jest turystyka wiejska, która przybiera cechy turystyki poznawczej, sentymentalnej, religijnej, przyrodniczej i aktywnej. Pozwala ona na wykorzystanie istniejących zasobów oraz podtrzymanie podstawowej – rolniczo-leśnej funkcji tych obszarów.

Potencjał turystyczny województw wschodniej Polski

Najslabiej zaludnionym województwem Polski wschodniej jest podlaskie, które w rankingu krajowym plasuje się na 14 miejscu, a pod względem gęstości zaludnienia uzyskuje 16 lokatę. Największa gęstość zaludnienia jest w województwie podkarpackim (7 lokata w kraju). W województwie tym jest też najwyższy (58,6%) udział osób mieszkających na wsi, podczas gdy w województwach lubelskim i podlaskim wynosi on odpowiednio: 53,4 i 39,4% (tab. 2). Stopa bezrobocia we wszystkich analizowanych województwach była wyższa od średniej krajowej wynoszącej 12,4% na koniec grudnia 2010 r. [www.stat.gov.pl]. Analizowane województwa to przede wszystkim obszar rolniczo-leśny (tab. 3). Największy udział użytków rolnych znajduje się w województwie lubelskim, a największy udział lasów i gruntów leśnych w województwie podkarpackim.

Z punktu widzenia rozwoju turystyki istotna jest skala występowania walorów przyrodniczych. Do najbardziej cennych należą parki krajobrazowe, narodowe i pomniki przyrody (tab. 4). Obszary objęte ochroną prawną mają największy udział w powierzchni województwa podkarpackiego, a najmniejszy lubelskiego (tab. 4). Na badanym terenie, szczególnie w województwie podlaskim część obszaru objęta jest programem „Natura 2000”. Objęcie terenu ochroną prawną wprowadza znaczne ograniczenia w rozwoju gospodarki, również gospodarki turystycznej dla turystyki masowej. Jest natomiast korzystne dla alternatywnych form turystyki, a szczególnie turystyki wiejskiej.

Tabela 2. Ludność województw wschodniej Polski w 2010 r.
Table 2. The population of eastern Polish voivodships in 2010

Województwo/ Voivodship	Ludność/Population			Gęstość zaludnienia/ Population density	Stopa bezrobocia rejestrowanego/ Unemployment rate [%]
	ogółem [tys.]/ total [thous.]	w wieku nieprodukcyjnym na 100 w wieku produkcyjnym/ non-working age residents per 100 working age	mieszkająca na wsi [tys.]/rural residents [Alpha rural residents, rurthous.]		
Podlaskie	1188,3	57,3	470,6	59	13,8
Lubelskie	2151,9	58,0	1149,3	86	13,1
Podkarpackie	2103,5	56,1	1233,6	118	15,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS z cyklu Statystyczne Vademecum Samorządowca [www.stat.gov.pl]

Source: own study based on the GUS data from Statystyczne Vademecum Samorządowca [www.stat.gov.pl]

Tabela 3. Zagospodarowanie obszaru województw wschodniej Polski w 2010 r.
Table 3. The development of eastern Polish voivodships in 2010

Województwo/ Voivodship	Ogółem/ Total area [km ²]	Udział w powierzchni całkowitej/The share of total area [%]					nieużytki/ open area	użytki ekologiczne i tereny różne/ ecological and other use
		użytki rolne/ agricultural land	grunty leśne i zadrzewione/ forests	grunty pod wodami/ surface water	grunty zabudowane/ residential area			
Podlaskie	20187	60,3	31,8	1,4	3,6	2,7	0,2	
Lubelskie	25122	70,8	23,6	0,8	3,6	0,9	0,3	
Podkarpackie	17845	53,9	39,8	1,1	4,3	0,5	0,4	

Źródło: jak w tab. 2

Source: see tab. 2

Tabela 4. Walory przyrodnicze województw wschodniej Polski
 Table 4. Parks, protected area and natural monuments in three eastern voivodships in Poland

Województwo/ Voivodship	Parki krajobrazowe/ Nature Parks		Parki narodowe/ National Parks*		Obszary chronionego krajobrazu/Protected landscape areas		Liczba pomników przyrody/ Number of natural monuments
	powierzchnia [tys. ha]/area [thous. ha]	udział w powierzchni/ area share [%]	powierzchnia [tys. ha]/area [thous. ha]	udział w powierzchni/ area share [%]	powierzchnia [tys. ha]/area [thous. ha]	udział w powierzchni/ area share [%]	
Podlaskie	83,5	4,1	91,6	4,5	444,2	22,0	2037**
Lubelskie	241,2	9,6	18,2	0,7	302,0	12,0	1398***
Podkarpackie	279,7	15,7	48,6	2,7	466,4	26,1	1319****

Źródło: opracowanie własne na podstawie/Source: own study based on: *www.ekoportal.gov.pl, **www.wrotapodlasia.pl, ***lublin.rdos.gov.pl, ****www.zielonepodkarpacie.pl

Baza noclegowa i jej wykorzystanie w województwach wschodniej Polski

Występowanie walorów przyrodniczych i kulturowych nie jest warunkiem wystarczającym dla rozwoju funkcji turystycznej. Konieczne jest zagospodarowanie turystyczne umożliwiające korzystanie z tych walorów. Ważnym elementem zagospodarowania jest baza noclegowa.

Najwięcej obiektów zakwaterowania zbiorowego znajduje się w województwie podkarpackim (tab. 5). Obiekty te skierowane są głównie do turysty masowego i zlokalizowane w miastach. Informacje o obiektach indywidualnego zakwaterowania przedstawiono w tabeli 6. Należy pamiętać, że z uwagi na swobodę w rejestrowaniu gospodarstw agroturystycznych w urzędach gmin, publikowane dane są szacunkowe i uwzględniają tylko obiekty zawierające minimum 10 miejsc noclegowych.

Tabela 5. Obiekty zakwaterowania zbiorowego w 2010 r.
 Table 5. The number of accommodation facilities and their capacity in 2010

Województwa/ Voivodship	Obiekty/ Facilities		Miejsca noclegowe/ Capacity [persons]	
	ogółem/ total	w tym hotele/ including hotels [%]	ogółem [tys.]/ total [thous.]	w tym w hotelach/ including hotels [%]
Podlaskie	182	12,6	11,4	22,8
Lubelskie	322	15,2	20,3	18,1
Podkarpackie	379	22,2	22,6	21,5

Źródło: jak w tab. 2
 Source: see tab. 2

Tabela 6. Obiekty indywidualnego zakwaterowania w 2010 r.
 Table 6. Guest houses and agro-tourism facilities in 2010

Województwa/ Voivodship	Pokoje gościnne/ Guest house	Kwatery agroturys- tyczne/ Agrotourism facilities	Miejsca noclegowe/ Capacity	
			pokojach gościnnych/ guest house	kwaterach agroturys- tycznych/ agrotourism facilities
Podlaskie	14	31	163	374
Lubelskie	16	7	323	121
Podkarpackie	29	26	567	386

Źródło: jak w tab. 2
 Source: see tab. 2

Największa na badanym terenie baza agroturystyczna znajduje się w województwie podlaskim. Niestety wykorzystanie miejsc w tych obiektach nie jest zadowalające, czego dowodzi zarówno liczba korzystających turystów, jak liczba udzielonych noclegów (tab. 7).

Średnia długość pobytu turystycznego, która w województwie podkarpackim wynosi 4,3 noclegu, podlaskim – 3,6, a lubelskim tylko 3,2. Zaskakująco niski jest też poziom wykorzystania miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych. W województwie podlaskim wynosił on 11,7%, w podkarpackim 9,2%, a w lubelskim tylko 3,4%. Należy pamiętać, że w wielu gospodarstwach nie są prowadzone księgi meldunkowe, a podawana liczba udzielonych noclegów jest zaniżana.

Tabela 7. Korzystający z noclegów według grup obiektów noclegowych w 2010 r.
 Table 7. The number of overnight stays by type of facility in 2010

Województwo/ Voivodship	Obiekty zakwaterowania zbiorowego/ Accommodation facilities		Pokoje gościnne/ Guest house	Kwatery agroturystyczne/ Agrotourism facility	Łącznie korzystający/ Guests total
	ogółem/ total	w tym hotele/ including hotels			
Liczba korzystających z noclegów/Number of overnight stays by type of facility					
Podlaskie	456 570	203 850	2140	4420	463 130
Lubelskie	665 610	306 630	9320	1260	676 190
Podkarpackie	697 000	294 760	6640	4360	708 000
Liczba udzielonych noclegów/Number of accommodation granted by a group					
Podlaskie	903 300	314 900	5800	15 800	924 900
Lubelskie	161 210	425 500	17 200	4000	1 633 300
Podkarpackie	205 9100	516 400	29 600	18 900	2 107 700

Zródło: jak w tab. 2

Source: see tab. 2

Wsparcie rozwoju funkcji turystycznej na terenie województw wschodniej Polski

Rozwój funkcji turystycznej leży w gestii samorządu wojewódzkiego. Jest to konsekwencją zapisu art. 14.1 Ustawy o samorządzie wojewódzkim z dnia 5 czerwca 1998 r. (Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590). Do zadań samorządu należy rozwój kultury fizycznej i turystyki, jak również modernizacji terenów wiejskich oraz przeciwdziałaniu bezrobociu i aktywizacji lokalnego rynku pracy. Turystyka pozwala na realizację wymienionych zadań.

Sporo miejsca poświęcono turystyce w Programie Operacyjnym Rozwój Polski Wschodniej¹, w którym piąta oś priorytetowa obejmuje turystykę („Zrównoważony rozwój potencjału turystycznego opartego o warunki naturalne”). W jej ramach przewidziano dwa działania, tj. 1. „Promowanie zrównoważonego rozwoju turystyki” oraz 2. „Trasy rowerowe”. W ramach tego programu na obszarach wiejskich badanych województw realizowane są następujące projekty turystyczne: 1) Zwierzyniec i Narol liderami rozwoju kultury i turystyki Roztocza; 2) Innowacyjny Klaster Zdrowie i Turystyka „Uzdrowiska-Perły Polski Wschodniej”; 3) Promocja zrównoważonego rozwoju turystyki.

Rola turystyki w rozwoju terenów pogranicza wschodniego została również uwzględniona w Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do 2020 r. Podkreślono, że teren ten *ma potencjał do rozwoju różnorodnych form turystyki*, a turystyka może przyczynić się do poprawy konkurencyjności tego obszaru. Turystyka wymieniana jest też jako jeden z kierunków rozwoju – „Rozwój turystyki bazującej na unikatowych zasobach Polski Wschodniej”. Przywołane zasoby to przede wszystkim elementy środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego. Dużo miejsca w Strategii poświęca się roli granicy, rozwoju terenów przygranicznych i współpracy transgranicznej, traktując tę ostatnią jako konieczność dla intensyfikowania procesów rozwojowych terenów przygranicznych. Współpraca transgraniczna odbywa się w ramach euregionów: Bug (powołany w 1995 r.), Niemen (1997 r.), Puszcza Białowieska (2002 r.), Karpacki (1993 r.). Turystyka jest ważnym obszarem tej współpracy, czego dowodem są liczne projekty realizowane na tym terenie m.in.:

- 1) na terenie Euroregionu Bug:
 - „Wsparcie nadbużańskiej turystyki ekologicznej elementem zrównoważonego rozwoju Wschodniej Lubelszczyzny” (finansowany ze środków Funduszu dla Organizacji Pozarządowych w ramach komponentu 2. „Ochrona środowiska i zrównoważony rozwój”);
 - „Współpraca europejska na rzecz turystyki ekologicznej w Euroregionie Bug” (finansowany przez Norweski Mechanizm Finansowy oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP);
 - projekty realizowane w ramach Programu Sąsiedztwa PL-BY-UA INTERREG III A /Tacis CBC MIKROPROJEKTY (działania 2.2.), w tym: „Turystyka bez granic – promocja ośrodków turystycznych Euroregionu Bug”; „Rozwój turystyki aktywnej w regionie przygranicznym”;
- 2) Euroregionu Niemen:
 - „Rozwój turystyki wodnej na rzece Szeszupa” (realizowany w ramach Funduszu Wsparcia Inicjatyw Lokalnych, Międzyregionalnych i Transgranicznych w Euroregionie Niemen);

¹ Do obszaru wschodniej Polski zaliczono również województwa: świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie, które nie są przedmiotem badań w niniejszym referacie.

- kilkanaście projektów realizowanych w ramach Funduszu Małych Projektów z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, np.: „Transgraniczny produkt agroturystyczny – rozwój i wspólny marketing”; „Poprawa jakości agroturystyki oraz nawiązanie współpracy kwaterodawców polskich i litewskich”; „Przy granicy – o tradycji i nowoczesności. Interdyscyplinarny transgraniczny projekt ekoetno-turystyczny”; „Promocja turystyczna pogranicza polsko-litewskiego”;
 - „Kompetentni w turystyce” (projekt szkoleniowy realizowany w ramach PO Kapitał Ludzki);
 - 3) na terenie Euroregionu Karpaty projekty turystyczne realizowane są przede wszystkim w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Rzeczypospolita Polska – Republika Słowacka 2007-2013 (realizowany z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego). Do najciekawszych należą: „Turystyka transgraniczna – wspólnym szlakiem sukcesu”; „Transgraniczny produkt turystyczny – Zakłęte w drewnie”; „Agroturystyka szansą na rozwój polskich i słowackich terenów przygranicznych”.
- W większości wymienionych projektów realizacja funkcji turystycznej jest powiązana z walorami kulturowymi, ich rekwizycją i promocją (szczególnie Euroregionu Bug). Projekty realizowane na terenie Euroregionu Karpaty zwykle dotyczą współpracy pomiędzy stroną polską i słowacką, rzadko ukraińską. Rozwój funkcji turystycznej możliwy jest nie tylko dzięki wsparciu finansowemu, ale również doradczemu. Znaczące zasługi w tym zakresie ponoszą pracownicy ośrodków doradztwa rolniczego.

Podsumowanie

Regiony peryferyjne charakteryzujące się dominacją funkcji rolniczej mają utrudnione możliwości rozwoju. Z uwagi na silne powiązanie rolnictwa i turystyki ta ostatnia traktowana jest jako jeden z czynników rozwoju tych obszarów. Może się to odbywać przez inwestycje zewnętrzne w infrastrukturę skierowaną do masowego turysty (parki rozrywki, centra konferencyjno-wystawowe, ośrodki wczasowe) lub alternatywne formy turystyki niewymagające tak dużych inwestycji, a bazujące przede wszystkim na zasobach regionu. W regionach peryferyjnych, gdzie jakość środowiska przyrodniczego jest relatywnie wyższa niż na pozostałym obszarze kraju, wskazana jest druga z wymienionych dróg rozwoju funkcji turystycznej. Koresponduje ona z zalecaną dla tych obszarów koncepcją rozwoju endogenicznego. Zaprezentowane wartości wskaźników funkcji turystycznej pokazują, że jej rozwój (szczególnie w odniesieniu do obszarów wiejskich) jest niewystarczający. Stymulowanie rozwoju funkcji turystycznej możliwe jest dzięki licznym projektom realizowanym na tym terenie.

Literatura

- Banfi S., Filippini M., Hunt L.** 2003: Fuel tourism in border regions. *CEPE Working Paper*, 23.
- Grosse T.G.** 2007: Innowacyjna gospodarska na peryferiach? Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Jalowiecki B., Kaprański S.** 2011: Peryferie i pogranicze. O potrzebie różnorodności. WN SCHOLAR, Warszawa.
- Kłodziński M., Dzuna W.** 2003: Aktywizacja wiejskich obszarów problemowych. PAN IRWiR, Warszawa.
- Rosner A.** 1999: Typologia wiejskich obszarów problemowych. PAN IRWiR, Warszawa.
- Ustawa o samorządzie wojewódzkim z dnia 5 czerwca 1998 r. Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590.
- Więckowski M.** 2010: Turystyka na obszarach przygranicznych Polski. PAN IGiPZ, Warszawa.
- Wyszkowska D.** 2005: Polityka regionalna jako instrument podwyższenia konkurencyjności polskich regionów. [W:] *Rozwój oraz polityka regionalna i lokalna w Polsce* (red. J. Kaja, K. Piech). SGH, Warszawa.
- [www.wrotapodlasia.pl/pl/ochrona_srodowiska/ochrona_przyrody]
- [www.lublin.rdos.gov.pl/images/stories/rejstry/lubelskie_pomniki%20przyrody_2011_09_12.pdf], odczyt 2012.
- [www.zielonepodkarpace.pl/obszary-chronione/pomniki-przyrody].
- [www.stat.gov.pl].
- [www.euroregionbug.pl].
- [www.niemen.org.pl].
- [www.karpacki.pl].
- [www.polskawschodnia.gov.pl].

Summary

The article presents the state of the tourism function in the three eastern Polish voivodships (Podlaskie, Lubelskie, Podkarpackie). The paper discusses the basic data on the potential and tourist development and the value of main tourist function indicators. In addition, indicators of agro-tourism functions values are also presented. The development of tourism function is stimulated by numerous national and international programs and the most important are presented.

Adres do korespondencji:

dr inż. Agata Balińska
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
tel. (22) 593 41 50
e-mail: agata_balinska@sggw.pl